

ПОДАННЯ

Коаліції організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок збройної агресії РФ проти України, в рамках Універсального періодичного огляду

ПРО КОАЛІЦІЮ

Коаліція організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок збройної агресії проти України, є неформальним об'єднанням провідних громадських правозахисних і благодійних організацій України, які починаючи з 2014 року спільно працюють з метою подолання наслідків збройної агресії РФ. Зокрема, експерти та експертки організацій Коаліції беруть участь у напруженні стратегічних документів державної політики щодо постраждалого населення, а саме внутрішньо переміщених осіб, жителів тимчасово окупованих територій України, зниклих безвісти в умовах війни, незаконно утримуваних цивільних, а також громадян України, які вимушено перемістилися за кордон. Коаліція має досвід ефективного просування законодавчих ініціатив, забезпечуючи якісну експертизу та інституційну пам'ять у сфері захисту прав людини. За роки своєї діяльності Коаліція стала надійним і фаховим партнером державних інституцій у формуванні та вдосконаленні політик щодо захисту прав постраждалого населення. Завдяки системній аналітичній роботі та безпосередній взаємодії з постраждалим населенням, експерти та експертки Коаліції пропонують державі дієві та людиноцентричні рішення, що стають основою для формування стратегічного бачення майбутньої реінтеграції та відновлення України.

До Коаліції входять:

ГО «Центр прав людини ZMINA», <https://zmina.ua/>

ГО «ДонбасSOS», <http://www.donbasssos.org>

ГО «КримSOS», <http://krymsos.com/>

БФ «Право на Захист», <http://www.r2p.org.ua>

БФ «Схід-SOS», <https://east-sos.org/>

ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ», <https://www.vplyv.org.ua/>

ГО «Кримська правозахисна група», <https://crimeahrg.org/uk/>

БФ «Stabilization Support Services», <https://sss-ua.org/>

ГО «Розуміння кризи», <https://www.facebook.com/crisis.insight>

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АР Крим – Автономна Республіка Крим

ВПО – внутрішньо переміщена особа

ЗДУ – закордонна дипломатична установа

КМУ – Кабінет Міністрів України

МОН – Міністерство освіти і науки України

ПУУТ – підконтрольна Уряду України територія

Мінреінтеграції – Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України

Мінрозвитку – Міністерство розвитку громад і територій України

Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України

ПФУ – Пенсійний Фонд України

РФ – Російська Федерація

СНПК – сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом

ТОТ – тимчасово окупована територія

ВСТУП

15 листопада 2017 року відбулося представлення Національної доповіді України щодо стану дотримання прав людини в рамках проходження 3-го циклу Універсального періодичного огляду (УПО). За результатами розгляду доповіді Робоча група Ради з прав людини надала Україні 190 рекомендацій, 163 з яких держава взяла до виконання. У 2020 році в межах проміжного звітування України щодо виконання рекомендацій УПО Коаліція організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок збройної агресії проти України (далі – Коаліція), подала до Ради з прав людини свій альтернативний звіт стосовно виконання Україною рекомендацій щодо захисту прав осіб, постраждалих унаслідок збройного конфлікту, а також подолання його негативних наслідків¹.

Попри тривалу збройну агресію проти України, яка супроводжується повномасштабним вторгненням РФ у лютому 2022 року, частина рекомендацій, наданих у 2017 році, залишається релевантною та набуває нового значення у 2026 році. Це подання підготовлене Коаліцією з метою оцінки стану виконання рекомендацій, пов'язаних із підтримкою постраждалих унаслідок збройної агресії проти України.

¹ Альтернативний проміжний звіт щодо виконання Україною рекомендацій УПО (щодо захисту прав постраждалих від конфлікту осіб). Коаліція організацій, що опікуються питаннями захисту прав постраждалих унаслідок збройної агресії, 2020 рік. URL: <https://zmina.ua/publication/alternatyvnyj-promizhnyj-zvit-shhodo-vykonannya-ukrayinoyu-rekomendaczij-universalnogo-periodychnogo-oglyadu-onn/>

1. ПІДТРИМКА ПОСТРАЖДАЛИХ УНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

116.28. Збільшити обсяг ресурсів, що виділяються новому Міністерству з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб (Греція);

116.29. Збільшити кадрові та фінансові ресурси Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб з метою повного виконання його повноважень (Хорватія).

НЕ ВИКОНАНІ

1.1. У структурі виконавчої гілки влади України тривалий час – з 2016 по 2025 рік – діяло міністерство, яке відповідало за формування і реалізацію державної політики щодо тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. Після низки реорганізацій (об'єднання з Міністерством з питань ветеранів у 2016 році, роз'єднання цих міністерств, перейменування, призначення очільником міністерства віцепрем'єр-міністра України), Міністерство реінтеграції тимчасово окупованих територій України (далі – Мінреінтеграції) було ліквідоване у 2025 році.

1.2. На Мінреінтеграції був покладений широкий перелік повноважень щодо подолання негативних наслідків збройної агресії проти України. Зокрема, це забезпечення формування та реалізація державної політики з питань ВПО та тих, хто внаслідок війни виїхав за кордон; дотримання Україною норм міжнародного гуманітарного права; координація діяльності з надання гуманітарної допомоги цивільному населенню; відновлення та розбудова миру; сприяння задоволенню соціально-економічних, екологічних, інформаційних і культурних потреб населення, що проживає на ТОТ України, а також прилеглих до неї територіях тощо. Мінреінтеграції забезпечувало координацію евакуації населення з ТОТ України і територій ведення бойових дій. Але найголовніше – Мінреінтеграції було органом, який забезпечував координацію державної політики щодо захисту прав постраждалого населення та розбудови політики реінтеграції ТОТ.

1.3. Громадські та правозахисні організації, зокрема, члени Коаліції, висловлювали застереження щодо ліквідації та перерозподілу повноважень Мінреінтеграції². Ця позиція ґрунтувалася на тому, що питання збереження напряму реінтеграції ТОТ України, підтримка та забезпечення прав постраждалих унаслідок збройної агресії РФ проти України є критично важливими. Тому збереження інституційної спроможності реагувати та долати негативні наслідки війни й окупації, а також формувати стратегічне бачення майбутньої реінтеграції є необхідними для подальшого розвитку нашої країни.

1.4. Попри застереження, Уряд ухвалив рішення спочатку про перейменування, а потім – ліквідацію Мінреінтеграції. Повноваження міністерства були перерозподілені між Мінрозвитку, Мінсоцполітики та іншими. Частина повноважень була «загублена» і тривалий час не реалізовувалася (наприклад, забезпечення підготовки та впровадження засад і заходів перехідного правосуддя, повноваження з реалізації державної політики щодо захисту прав і свобод осіб, порушених унаслідок тимчасової окупації, та інші)³.

² Позиція правозахисників щодо ймовірної ліквідації Мінреінтеграції. 18 Вересня 2024. URL: <https://zmina.ua/statements/pozycziya-pravozahysnykiv-shhodo-jmovirnoyi-likvidacziyi-minreintegracziyi/>

³ Аналітична довідка «Чи не загубив уряд важливих повноважень при ліквідації Мінреінтеграції?». – Коаліція організацій, що опікується питаннями захисту постраждалих унаслідок збройної агресії проти України, 2025 рік. URL: <https://zmina.ua/publication/analitichna-dovidka-chy-ne-zagubyv-uryad-vazhlyvyh-povnovazhen-pry-likvidacziyi-minreintegracziyi/>

1.5. Ліквідація Мінреінтеграції призвела до значних негативних наслідків для сфери захисту прав постраждалих унаслідок збройної агресії проти України, зокрема, жителів ТОТ України. Станом на липень 2026 року частина повноважень, отриманих Мінрозвитку, передана іншим міністерствам (наприклад, щодо підтримки ВПО). Водночас реалізація повноважень щодо ТОТ України фактично зводиться до фрагментарних законодавчих і політичних ініціатив, залишається несистемною, позбавленою належної міжвідомчої координації.

1.6. Попри значну чисельність постраждалих унаслідок збройної агресії проти України, станом на 2026 рік відсутня системна політика щодо їх підтримки. З огляду на тривалий збройний конфлікт та окупацію частини території України, починаючи з 2014 року держава поступово визначала окремі категорії осіб, яким надавалася підтримка у зв'язку із наслідками війни (наприклад, ВПО, зниклі безвісти в умовах війни, постраждали від СНПК, постраждалі діти, інші). Таких категорій наразі понад десяток. Утім, в Уряді немає єдиного суб'єкта, відповідального за формування та реалізацію політики щодо осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Постійні зміни відповідальних міністерств та перерозподіл повноважень між ними призводять до фрагментарності, непрогнозованості й відсутності єдиної візії в державній політиці щодо постраждалого населення.

6.102. Виконати рекомендації останнього звіту Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (вересень 2017 р.), зокрема розробити національний механізм надання жертвам серед цивільного населення належних, ефективних, швидких та відповідних засобів правового захисту, включно з відшкодуванням шкоди (Австрія).

У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ

1.7. Належний облік майнової та немайнової шкоди, завданої збройною агресією проти України, визначення кола постраждалих осіб і забезпечення доступних механізмів її відшкодування є необхідними передумовами відновлення справедливості. Водночас наявні механізми залишаються фрагментарними, охоплюють лише окремі види шкоди й категорії постраждалих та не утворюють цілісної системи обліку, компенсації і підтримки. Ухвалений у лютому 2023 року Закон України №2923-IX⁴ передбачив, що національний компенсаційний механізм поширюється лише на окремі категорії пошкодженої або знищеної житлової нерухомості, не забезпечує компенсації за об'єкти нежитлової нерухомості та рухомого майна. Його дія також не поширюється на майно, пошкоджене або знищене до 24 лютого 2022 року та на об'єкти, які станом на дату повномасштабного вторгнення РФ перебували на ТОТ України. Унаслідок цього власники майна в АР Крим, місті Севастополі, на територіях Луганської та Донецької областей, окупованих до 2022 року, фактично позбавлені доступу до національного компенсаційного механізму. Коло отримувачів компенсації також не охоплює іноземців, які на законних підставах перебувають в Україні та зазнали майнової шкоди.

1.8. У сфері немайнової шкоди у листопаді 2024 року було ухвалено Закон України №4071-IX⁵, який закріпив правові засади обліку інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам унаслідок збройної агресії РФ. Водночас система обліку такої інформації так і не запрацювала, а уряд не визначив на нормативному рівні категорії постраждалих осіб, не створив і не забезпечив функціонування комплексної системи підтримки постраждалого внаслідок війни населення. У результаті цього доступ до підтримки від держави залежить від наявності спеціального статусу чи довідки та не базується на дійсних потребах постраждалих, тоді як

4 Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

5 Закон України «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 20.11.2024 № 4071-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4071-20#Text>

значна частина осіб, які зазнали шкоди життю і здоров'ю, особистій свободі, іншим немайновим правам, взагалі залишається без необхідної підтримки.

1.9. У травні 2023 року була ухвалена Резолюція Ради Європи щодо укладення угоди про Реєстр шкоди, завданої агресією Російської Федерації проти України. Відповідно до резолюції, Реєстр слугує для фіксації в документальній формі доказів та інформації про вимоги щодо шкоди, збитків або ушкоджень, завданих усім фізичним та юридичним особам, а також державі Україна (включаючи її регіональні та місцеві органи влади, суб'єкти господарювання, що перебувають у державній власності або під державним контролем), заподіяної 24 лютого 2022 року або після цієї дати на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, включаючи територіальні води. В грудні 2025 року в ході Дипломатичної конференції високого рівня у Гаазі міністр закордонних справ України підписав від України Конвенцію про створення Міжнародної компенсаційної комісії. Конвенцією створюється Компенсаційна комісія як незалежний міжнародний орган у межах інституційної системи Ради Європи, який розглядатиме заяви про відшкодування збитків, втрат і шкоди, завданих міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України, та визначатиме суму компенсації у кожному конкретному випадку. Компенсаційна комісія працюватиме на основі Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. В квітні 2026 року Конвенція була ратифікована українським парламентом⁶.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Визначити в складі Кабінету Міністрів України суб'єкт, уповноважений на формування та реалізацію державної політики щодо осіб, постраждалих унаслідок збройної агресії проти України.
2. Забезпечити формування системної політики підтримки постраждалих унаслідок збройної агресії проти України, зокрема щодо жителів ТОТ України.
3. Запровадити цілісну недискримінаційну систему обліку немайнової шкоди, спричиненої збройною агресією проти України.
4. Забезпечити належне функціонування національного компенсаційного механізму за знищені або пошкоджені внаслідок збройної агресії проти України об'єкти житлової нерухомості.

⁶ Конвенція про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України від 16.12.2025 (ратифікована Верховною Радою України Законом № 4868-IX від 30.04.2026). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_003-25#Text

2. ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТОТ УКРАЇНИ

6.60. Спростити доступ до надання державних адміністративних послуг для жителів Криму та дозволити громадянам України безперешкодно пересуватися між Кримом та рештою території України, визнаючи Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Про територіальну цілісність України» № 68/262 та Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН «Стан з правами людини у Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)» № 71/205 та суверенітет України над Кримом (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії).

6.63. Використовувати всі наявні інструменти та механізми з метою захисту прав та свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, одночасно вживаючи дипломатичні та політичні заходи, спрямовані на відновлення територіальної цілісності України в межах своїх міжнародно визнаних кордонів (Грузія).

У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ

2.1. Після початку широкомасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року кількість тимчасово окупованих українських територій збільшилася і наразі становить приблизно 19% території України. За оцінками, населення ТОТ складає 3-5 млн осіб. При цьому ситуація із забезпеченням прав людини на цих територіях значно погіршилася⁷: РФ застосовує масові порушення прав людини, норм МГП як адміністративні практики, перетворивши їх на частину власної політики⁸.

2.2. Україна не визнає документи, видані будь-яким органом влади, утвореним на ТОТ, окрім актів цивільного стану (народження, смерті, шлюбу, розлучення), які можуть бути використані під час реєстрації цих фактів у встановленому українським законодавством порядку⁹. Проте ця норма в частині можливості використання уповноваженими органами державної влади документів, що посвідчують народження, смерть, шлюб, розлучення на ТОТ України, не працює. Для встановлення фактів народження та смерті в окупації діє спрощена судова процедура, яка попри скорочений порядок розгляду справи, значно ускладнює процедуру отримання документів за поточних умов триваючої збройної агресії проти України.

2.3. Особливо гостро постає питання щодо реєстрації народження дітей. У той час як оціночна кількість народжень на ТОТ України за 2022–2024 роки становить 104 046 дітей, з них на ПУУТ було зареєстровано лише 9 820 (менше 10%). Для порівняння: протягом 2016–2022 років 64 тисячі дітей отримали українське свідоцтво про народження, з яких 11 359 – лише у 2019 році. За 2025 рік зареєстровано всього 863 фактів народжень, що відбулись на ТОТ України, що майже вдвічі менше ніж за 2024 рік (1425 фактів народжень). Така статистика свідчить про стрімке зниження кількості зареєстрованих фактів народження на ТОТ України. Це є безпосереднім наслідком як дій окупаційної влади з обмеження свободи пересування з ТОТ України на ПУУТ, так і надмірністю вимоги з боку України щодо застосування виключно судового порядку для вирішення питання реєстрації народження, що додатково ускладнюється неоднорідною судовою практикою¹⁰.

7 Situation of human rights in the temporarily occupied territories of Ukraine, including the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol Report of the Secretary-General. A/80/315, 6 August 2025. URL: <https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-11/n2521410.pdf>

8 Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо ситуації на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України. «Які інструменти РФ застосовує для окупації та підкорення населення тимчасово окупованих територій України?» (березень 2025). URL: <https://surl.li/fabpcz>

9 Закон України «Про забезпечення прав і свобод та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, стаття 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

10 Якими можуть бути підходи щодо документів, виданих в окупації? Аналітична записка. – Коаліція організацій, що опікується питаннями захисту постраждалих унаслідок збройної агресії проти України, 2025 рік. URL: <https://surl.li/ggriab>

2.4. Акти цивільного стану — лише один приклад того, яким є підхід держави до документів, виданих в окупації українським громадянам. За час окупації з 2014 року на ТОТ України було видано мільйони різноманітних документів, які держава Україна визнає недійсними. Наприклад, це медичні документи, документи, що посвідчують право власності, документи щодо встановлення опіки, паспортні документи тощо. Проте з метою забезпечення базових прав і свобод людини для громадян України, які проживають чи виїхали з ТОТ, важливо визначити механізм використання інформації з документів, виданих в окупації. Можливість використання інформації з цих документів створює умови, за яких можлива реінтеграція населення ТОТ України¹¹.

2.5. Одним із основних порушень режиму окупації з боку РФ є примус присягати на вірність окупаційній державі та нав'язування громадянам України, які проживають на ТОТ України, громадянства РФ. У різний час РФ запроваджувала різні підходи до набуття власного громадянства на ТОТ: в окупованому Криму застосовувалося автоматичне примусове набуття громадянства РФ із умисним обмеженням можливості заявити про збереження громадянства України; на частині території Донеччини та Луганщини, окупованій після 2014 року, паспортизація РФ почалася значно пізніше – з 2019 року, – і здійснювалася шляхом спрощеного набуття громадянства РФ. Після початку широкомасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року та незаконного включення чотирьох областей України (Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської) до складу РФ восени 2022 року, на цих територіях РФ розгорнула кампанію з масової примусової паспортизації. Фактором примусу є обумовлення доступу до базових прав і сервісів, зокрема, медичної допомоги, соціальних послуг, пенсії, права володіти та користуватися житлом, свободи пересування тощо на ТОТ лише за умови набуття російського громадянства¹². Політика РФ з 2025 року передбачає, що громадяни України мають право проживати на ТОТ України лише у разі набуття російського громадянства або ж оформлення відповідних документів, які дають право на проживання іноземців на території РФ.

2.6. Найскладнішою залишається ситуація з дітьми та молоддю, які через вік і тривалість окупації, не оформлювали паспорт громадянина України. Діти обмежені у можливості в'їхати на ПУУТ самостійно до досягнення 18-річного віку. Молодь старше 18 років має проблеми при в'їзді до ПУУТ, пов'язані із складнощами ідентифікації такої особи. За відсутності паспорта громадянина України житель ТОТ має отримати в ЗДУ посвідчення на повернення в Україну – документ, який посвідчує особу, підтверджує громадянство України і дає право в'їхати в Україну за відсутності паспортних документів. Оформлення посвідчень на повернення для жителів ТОТ України ускладнено низкою обставин, зокрема, відсутністю інформації про них у державних реєстрах України, за допомогою яких відбувається ідентифікація особи; обмежений перелік країн, куди громадяни України з ТОТ можуть виїхати виключно з російськими окупаційними документами (Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Туреччина). Варто зауважити, що паспорт РФ, який іноді є єдиним документом із фотокарткою, котрий має заявник, не використовується для ідентифікації особи ані в ЗДУ, ані на території ПУУТ.

2.7. У червні 2026 року Уряд України запровадив механізм оформлення посвідчення особи на повернення в Україну для окремих категорій громадян України, які перебувають за кордоном та не мають документів, що посвідчують особу¹³. Проте, як зазначають правозахисники, його впровадження не забезпечило повноцінного усунення наявних ключових бар'єрів, а в окремих аспектах навіть призвело до виникнення нових¹⁴. Зокрема, необхідність двічі проходити процедуру встановлення особи (спочатку у ЗДУ для оформлення посвідчення особи на повернення в Україну, а потім на ПУУТ для оформлення паспорта громадянина України);

11 там само

12 Нав'язування громадянам України громадянства РФ на окупованій території України та в РФ. – Коаліція «Україна. П'ята ранку». «Березень 2024 року. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/03/passport_web.pdf

13 Постанова Кабінету Міністрів України № 736 від 4 червня 2026 року «Про реалізацію експериментального проекту щодо оформлення окремим категоріям громадян України, які народилися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, посвідчення особи на повернення в Україну». URL: <https://surl.li/zklvlz>

14 Позиція щодо Порядку реалізації експериментального проекту щодо оформлення окремим категоріям громадян України, які народилися на тимчасово окупованій території, посвідчення особи на повернення в Україну, 22 червня 2026. URL: <https://www.donbasssos.org/position-on-the-issuance-of-identification-documents-for-return-to-ukraine-for-residents-of-the-temporarily-occupied-territories/>

непропорційно мала кількість ЗДУ, що впроваджують проєкт щодо кількості та місцезнаходження громадян; необґрунтований віковий ценз для осіб, народжених до 1991 року; прогалина щодо невикористання інформації з виданих РФ паспортів як допоміжних даних; а також правова невизначеність у контексті окремих підстав для відмови в оформленні посвідчення.

2.8. Українські діти та молодь, які проживають на ТОТ України, не мають повноцінного та безпечного доступу до української освіти через взаємопов'язані бар'єри. Зокрема, це політика окупаційної держави, спрямована на ізоляцію від українського освітнього простору та знищення ідентичності¹⁵, обмеження свободи пересування, відсутність належного документування з боку України, зокрема, відсутність доступної процедури отримання свідоцтва про народження, а також деякі законодавчі неузгодження. Як наслідок, у 2025 році з майже 600 тисяч учнів місцевих шкіл на ТОТ України лише 33 691 продовжував навчатися дистанційно в українських школах на ПУУТ. Водночас брак доступу до освітніх прав має довгострокові наслідки, зокрема тому, що без відповідного освітнього документа людина позбавлена доступу до освіти та низки публічних послуг, зокрема, працевлаштування та підтримки безробітних, соціальної допомоги тощо.

2.9. Попри відсутність безпосереднього доступу до ТОТ України, влада України запровадила механізми дистанційного навчання дітей з ТОТ у школах на ПУУТ¹⁶ за спеціально розробленою освітньою програмою з урахуванням впливу багаторічної політики РФ¹⁷. Та хоча право впроваджувати її має кожен заклад середньої освіти на ПУУТ, реально це роблять лише одиниці. Це обумовлено вимогою профільного закону реалізовувати лише одну програму на кожному рівні (циклі) повної загальної середньої освіти¹⁸. Так, школи з невеликою кількістю учнів із ТОТ змушені обирати загальну програму замість спеціальної. Як наслідок, діти, які проживають на ТОТ України, досі не можуть скористатися своїми освітніми правами та безпечно дистанційно здобувати освіту в школах рідної країни.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Запровадити ефективну та доступну адміністративну (позасудову) процедуру підтвердження фактів народження, що відбулися на тимчасово окупованих територіях України.
2. Врегулювати механізм використання інформації з документів, оформлених і виданих на тимчасово окупованих територіях України, з метою забезпечення доступу до базових прав людини.
3. Забезпечити можливість безперешкодного в'їзду в Україну громадянам України з тимчасово окупованих територій України шляхом спрощення порядку оформлення посвідчення на повернення в Україну, зокрема, надавши змогу звернутися за його оформленням дистанційно.
4. Забезпечити функціонування спеціальної освітньої програми шляхом надання закладам загальної середньої освіти можливості одночасно застосовувати кілька освітніх програм і затвердження методичних рекомендацій (інструкцій) щодо реалізації типової освітньої програми для навчання на рівнях повної загальної середньої освіти осіб, які проживають або проживали на ТОТ України.

¹⁵ Report on Violations and Abuses of International Humanitarian, Human Rights and Criminal Law related to Militarization and Indoctrination of Ukrainian Children by the Russian Federation, OSCE, 9 July 2026. URL: https://odhr.osce.org/sites/default/files/documents/official_documents/2026/07/odgal0034c1%20ODIHR%20NV%20201-2026%20with%20MM%20Report.pdf

¹⁶ Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2016 №8 «Про затвердження Положення про індивідуальну форму здобуття повної загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16#Text>

¹⁷ Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.07.2025 №1047 Про затвердження Типової освітньої програми для навчання на рівнях повної загальної середньої освіти осіб, які проживають або проживали на тимчасово окупованій території України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus41813>

¹⁸ Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 №463-IX, п. 1 ст. 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

3. ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

6.128. Надавати пільги всім громадянам, які мають на них право, включаючи пенсії та соціальні виплати, незалежно від їх статусу як внутрішньо переміщених осіб або їхнього місця проживання у країні за власним вибором (Швейцарія).

У СТАНІ ВИКОНАННЯ

6.133. Надавати медичну допомогу переміщеним особам (Франція).

ВИКОНАНА

3.1. Станом на 2017 рік в Україні на обліку перебувало близько 1,5–1,8 млн зареєстрованих ВПО, переважну більшість яких становили особи, які залишили місця проживання на ТОТ Донецької, Луганської областей, АР Крим та міста Севастополь. Повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році зумовило кількісну та якісну зміну зазначеної проблематики: пікові показники внутрішнього переміщення перевищували 7 млн осіб, а станом на 2026 рік офіційний облік свідчить про наявність близько 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб, із яких 821 тис. становлять діти, 1,34 млн – пенсіонери та 125 тис. – особи з інвалідністю¹⁹. Найбільша концентрація ВПО спостерігається у Харківській, Донецькій, Дніпропетровській областях та місті Києві.

3.2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»²⁰ був ухвалений ще у 2014 році та визначав ключові заходи підтримки, гарантії для ВПО. Проте після початку повномасштабного вторгнення Росії Закон перестав відповідати масштабу і характеру внутрішнього переміщення. У 2024 році у Верховній Раді України був зареєстрований проєкт нової редакції Закону про забезпечення прав і свобод ВПО (законопроєкт №12301²¹), який був ухвалений парламентом України 1 липня 2026 року. Оновлений Закон має забезпечити перехід від фрагментарних рішень у сфері внутрішнього переміщення до комплексної державної політики. Закон формує цілісну систему державної підтримки ВПО на всіх етапах переміщення: від евакуації, адаптації та інтеграції до повернення та реінтеграції. Це дозволяє перейти від реагування на кризу до довгострокової політики підтримки ВПО. Крім того, вагомими перевагами Закону є усунення законодавчих прогалин, запровадження оцінки потреб ВПО на різних етапах переміщення, покращення механізму підтримки, забезпечення доступу до державних послуг та реалізації прав ВПО без бар'єрів та дискримінації; підвищення рівня інтеграції ВПО в приймаючі громади. Станом на 16 липня 2026 року Закон перебуває на підписі Президента України.

3.3. Водночас на урядовому рівні, починаючи з 2016 року, існують стратегічні документи в сфері внутрішнього переміщення, які до початку повномасштабного вторгнення РФ були орієнтовані на інтеграцію ВПО в приймаючі громади. Після 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року²², а у 2026 році – відповідну Стратегію на період до 2030 року²³, яка визначає чотири стратегічні напрями: забезпечення координованої системи державної політики у цій сфері, координовану евакуацію з тимчасово окупованих територій, сприяння адаптації та інтеграції в приймаючих громадах, а також створення умов для добровільного, безпечного та стійкого повернення.

19 ДП «ІОЦ Мінсоцполітики». URL: <https://www.ioc.gov.ua/en/analytics/dashboard-vpo>

20 Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> и

21 Проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інших законів України» (реєстр. номер 12301 від 11.12.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45414>

22 Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 № 312-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>

23 Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 червня 2026 № 598-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2026-2028 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/598-2026-%D1%80#Text>

3.4. У березні 2022 року було запроваджено уніфіковану грошову допомогу на проживання для ВПО, а також механізм компенсації витрат приймаючим сім'ям і територіальним громадам (програма «Прихисток»). У 2023 році законодавчо врегульовано статус місць тимчасового проживання ВПО. Водночас відбувається поступовий перехід від універсального до адресного принципу надання допомоги. Порівняно з 2017 роком виникли нові виклики правового та практичного характеру, а саме: тривалість внутрішнього переміщення (понад чотири роки в значної частини переміщених осіб), що актуалізує питання довгострокової інтеграції на противагу тимчасовому розміщенню; житлова криза, зумовлена руйнуванням житлового фонду та дефіцитом доступного житла в приймаючих громадах; виснаження ресурсної спроможності органів місцевого самоврядування²⁴.

3.5. В Україні створені і діють понад 900 Рад з питань ВПО²⁵ – це консультативно-дорадчі органи при органах виконавчої влади та місцевого самоврядування. Правовий статус рад з питань ВПО визначений Постановою № 812²⁶. Такі ради стали інституційним механізмом участі внутрішньо переміщених осіб у формуванні та реалізації місцевої політики, забезпечуючи діалог між ВПО, органами влади та громадськими організаціями, участь у розробленні місцевих програм підтримки, моніторингу потреб і підготовці рекомендацій щодо їх вирішення. Незважаючи на функціонування Рад ВПО, відсутність системних процедур консультацій та ефективного зворотного зв'язку з органами влади знижує результативність участі ВПО у формуванні політики, що стосується їхніх прав та інтересів.

3.6. Забезпечення права на пенсію ВПО залишається проблематичним. Попри низку позитивних змін на законодавчому рівні (запровадження процедури відеоідентифікації, скасування вимоги мати довідку ВПО для отримання пенсії, можливість обирати будь-який з уповноважених банків для виплати пенсії), на практиці державні органи України застосовують до ВПО додаткові вимоги. Ці вимоги пов'язані не з фактом набуття права на пенсію, а з місцем походження, попередньою реєстрацією місця проживання або обслуговуванням у територіальних органах ПФУ, які розташовувалися на ТОТ України. Зокрема, згідно із Законом²⁷, громадяни України, які проживають на ТОТ України або під час тимчасової окупації територій виїхали на підконтрольну Україні територію, можуть отримувати пенсію лише за умови неодержання пенсійних виплат від РФ. Урядова постанова 299²⁸ фактично зобов'язала пенсіонерів проінформувати ПФУ про неодержання пенсії від РФ до 31 грудня 2025 року. Тим пенсіонерам, щодо яких у ПФУ не було відповідної інформації про неодержання пенсії від РФ, виплати припинили. У січні 2026 року щонайменше 337 тисяч пенсіонерів (зокрема ті, хто проживає на ТОТ України, за кордоном або є ВПО на ПУУТ) залишилися без пенсії²⁹.

3.7. Визначення такої вимоги як додаткової для отримання пенсії, яка є набутих майновим правом, суперечить Конституції та спеціальним законам, які містять вичерпний перелік підстав для припинення виплат. Таким чином, ПФУ фактично переклав відповідальність за збої у своїй роботі на пенсіонерів, які знаходяться в уразливому становищі. Процедури ідентифікації пенсіонерів і прийом заяв про неодержання пенсій від РФ супроводжувалися збоями на електронному порталі ПФУ, багатогодинними чергами у відділеннях в умовах повітряних атак, несприятливих погодних умов і перебоїв електроенергії. Крім того, припинення пенсії автоматично призвело до припинення допомоги на проживання для цих ВПО. Внаслідок активної адвокації Коаліції термін для повідомлення ПФУ про неотримання пенсії від РФ було продовжено, і багатьом пенсіонерам виплати поновлено. Водночас відповідна норма залишається в Законі та буде призводити до подальших обмежень.

24 Опитування з питань захисту в Україні №2. УВКБ ООН, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (листопад 2025 року). URL: <https://surl.li/wiqwwq>.

25 Портал Рад ВПО. URL: <https://radyvpo.org.ua/>

26 Постанова Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 р. № 812 «Про затвердження Примірною положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2023-%D0%BF#Text>

27 Пункт 14-4 Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

28 Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2025 р. № 299 «Про деякі особливості виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання) та страхових виплат за страхуванням від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2025-%D0%BF>

29 Правозахисники закликають Уряд негайно відновити пенсії, припинені в січні 2026 року.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Усунути дискримінаційні умови отримання пенсії, зокрема, скасувати обов'язок подання заяв про неотримання виплат від РФ і гарантувати пенсійні виплати незалежно від місця проживання чи перебування особи.
2. Забезпечити підтвердження даних осіб, які перебувають на ПУУТ із використанням державних реєстрів та інформаційних баз, стабільну роботу відеозв'язку у працівників ПФУ, обов'язкове документальне підтвердження проходження ідентифікації та системне SMS-інформування про її необхідність.
3. Забезпечити проведення консультацій з радами ВПО щодо рішень органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, які можуть стосуватися або впливати на життя внутрішньо переміщених осіб, зокрема шляхом впровадження уніфікованих процедур участі рад ВПО у процесах ухвалення рішень на місцевому та регіональному рівнях.
4. Забезпечити налагодження системного зворотного зв'язку між центральними органами виконавчої влади та ВПО, зокрема в межах діяльності рад ВПО з метою врахування пропозицій під час формування та коригування державної політики.

6.135. Продовжувати докладати зусилля, спрямовані на забезпечення доступу до освіти для всіх дітей (Португалія);

6.188. Докладати зусиль, спрямованих на поліпшення доступності та якості медичних послуг та освіти для внутрішньо переміщених осіб (Ангола);

6.189. Вживати подальших заходів, спрямованих на покращення доступу внутрішньо переміщених дітей, зокрема дітей з особливими потребами до якісної освіти з метою подальшого виконання рекомендацій 97.42 та 97.126 другого циклу (Гаїті).

У ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ

3.8. За даними Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики кількість дітей з числа ВПО на ПУУТ становить близько 780 тисяч³⁰. Водночас систематичні російські удари по енергетичній та телекомунікаційній інфраструктурі на ПУУТ знищують практичні умови для реалізації освітніх прав дітей через цифрові засоби³¹. Дві третини дітей у прифронтових районах залежать виключно від дистанційного навчання; 79% мають проблеми з інтернет-з'єднанням; 42% не мають необхідних пристроїв; 40% потерпають від частих відключень електрики³². Щонайменше 240 нападів на освітні заклади верифіковано ЮНІСЕФ лише до кінця червня 2025 року. З 4,6 млн дітей з перешкодами у здобутті освіти понад 420 000 навчаються виключно онлайн³³. Водночас Україна вживає заходів для забезпечення доступу до освіти, зокрема, активно відповідає на виклик: відкрито 39 цифрових навчальних центрів з автономним електропостачанням, діють підземні класи та школи в бомбосховищах. Такі кроки свідчать про виконання Україною позитивних зобов'язань і водночас підкреслюють, що зовнішні удари є першопричиною порушення прав.

3.9. Зважаючи на те, що велика кількість ВПО з ТОТ України мають освітні документи, які видані окупаційними органами влади та не визнаються в Україні й у більшості країн світу, Україна надала два правових механізми, які мають на меті забезпечення доступу до освіти, отримання

30 Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України. URL: [dashboard-vpo](https://dashboard-vpo.gov.ua/)

31 Ukraine: Situation Report, OCHA, 30 October 2024. URL: <https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/ukraine-situation-report-30-october-2024>

32 Annual Report 2024, UNICEF Ukraine, February 2025. URL: <https://open.unicef.org/download-pdf?country-name=Ukraine&year=2024>

33 4.6 million children in Ukraine face ongoing educational barriers, UNICEF, 1 September 2025. URL: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/46-million-children-ukraine-face-ongoing-educational-barriers-fourth-academic-year>

легітимного документа про здобуту освіту, інтеграції в суспільство на ПУУТ та доступу до публічних послуг. Йдеться про процедуру визнання результатів навчання на рівнях повної загальної середньої освіти, яку було запроваджено у лютому 2026 року,³⁴ та запроваджену у липні 2025 року процедуру визнання результатів навчання на рівнях професійної, фахової передвищої та вищої освіти.³⁵

3.10. У контексті визнання результатів навчання на рівнях повної загальної середньої освіти фактично було спрощено механізм отримання українського шкільного свідоцтва про освіту шляхом зменшення кількості іспитів, які необхідно скласти з цією метою. Проте реальна можливість скористатися цим інструментом є вкрай низькою, оскільки процедура визнання вимагає від школи обов'язкового застосування спеціальної освітньої програми для осіб з ТОТ України³⁶, яка на практиці залишається майже неімплементованою через законодавчі обмеження щодо кількості програм, які можуть одночасно використовуватися у школі. Так, станом на липень 2026 року лише 6 осіб змогли скористатися згаданим механізмом та отримати свідоцтво про середню освіту українського зразка.

3.11. Що стосується визнання результатів навчання на рівнях професійної, фахової передвищої та вищої освіти, то ВПО надається можливість пройти певні оцінювання у закладах освіти, визначених МОН України, для отримання українського диплома або донавчання за скороченим терміном. Водночас згідно з даними громадських організацій, станом на липень 2026 року механізм ще не запрацював. Ба більше, щоб ним скористатися, люди повинні мати шкільне свідоцтво українського зразка. Проте зважаючи на те, що паралельний механізм визнання шкільної освіти майже не функціонує, ця вимога є завідомо майже нездійсненною.

3.12. Для вступників з числа ВПО, які нещодавно перемістилися з ТОТ України, з 2016 року діє спрощена система вступу до закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти. Зокрема, вона дозволяє вступникам, які мають документ про середню освіту, виданий окупаційними органами, отримати українське свідоцтво для вступу шляхом складання двох іспитів. Проте з 2027 року для цього необхідно буде проходити оцінювання за вищезгаданою освітньою програмою. Таке нововведення завідомо створює академічний бар'єр, адже чинне законодавство фактично не дозволяє школам застосовувати цю програму, а кількість іспитів непропорційно та радикально збільшується. Крім того, з 2022 року державні гарантії вступу за кошти державного бюджету за спеціальною квотою для ВПО з ТОТ України поставлені в залежність від щорічних рішень МОН щодо організації вступної кампанії³⁷. Такий підхід створює для вступників ситуацію нестабільності, за якої здобуття освіти стає непрогнозованим та посилюється правова та соціальна незахищеність вступників із ТОТ України.

РЕКОМЕНДАЦІЇ:

1. Усунути законодавчі та адміністративні бар'єри доступу ВПО до процедур визнання результатів навчання на всіх рівнях.
2. Гарантувати реалізацію спеціальних умов вступу та державних гарантій фінансування навчання для вступників з числа ВПО із ТОТ України.

34 Наказ МОН України №338 від 23.02.2026 «Про деякі питання визнання на рівнях повної загальної середньої освіти результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0496-26#Text>

35 Постанова КМУ №871 від 15.07.2025 «Про затвердження Порядку визнання результатів навчання, здобутих на тимчасово окупованій території України, на рівнях професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-2025-n#Text>

36 Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.07.2025 №1047 «Про затвердження Типової освітньої програми для навчання на рівнях повної загальної середньої освіти осіб, які проживають або проживали на тимчасово окупованій території України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus4181непрогнозованисоціальна незахищеністьм3>

37 Підпункт 23 пункту 2 Розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вищу освіту»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>